

I. S. KON, SOCIOLOGIE OSOBNOSTI

(Orbis, Praha 1971, 304 stran.)

Autor recenzované práce není naší veřejnosti neznám. Před několika lety např. vyšla v českém překladu jeho obsáhlá, zasvěcená a pro studijní účely hojně používaná monografie „Kritický nástin filosofie dějin 20. století“. I. S. Kon vydal dále četné studie časopisecké, napsal řadu hesel pro sovětskou filosofickou encyklopedii (např. též ústřední heslo „Sociologie“) a patří k současným předním sovětským sociologům a filosofům.

Nyní dostává český čtenář k dispozici jeho knihu z roku 1967 o sociologii osobnosti, která vznikla mimo jiné na základě speciálního kursu o sociologii osobnosti, předneseného v roce 1964 studentům fyzikální fakulty Leningradské university. Již samo téma práce zaujme zcela nekonvenčním spojením problematiky osobnosti, jež se často chápala spíše jako eminentně psychologický problém, s problematikou sociologickou, s aspekty sociálními. Jde tedy o téma, které se ve vysoce aktuální dimenzi pohybuje na pomezí psychologie, sociologie a filosofie. Znovu se tím dokládá skutečnost, že prudký rozvoj soudobé vědy i vzrůstající nároky socialistické praxe lámou izolovanost jednotlivých speciálních věd a kladou do popředí problémy tzv. mezních disciplín v celé jejich komplexnosti a v jejich významném dosahu pro společenskou praxi.

Autor se v knize soustřeďuje na tři hlavní úkoly: „Zaprve, upřesnit systém pojmů, kterých věda používá k popisu chování osobnosti, její interakce s druhými jedinci a společností jako celkem; zadruhé ukázat, že osobnost není pouze produktem, ale i aktivním činitelem společenských vztahů (z čehož vyplynul zájem o vnitřní svět osobnosti — její JÁ); a konečně zatřetí, objasnit řadu dosud nezpracovaných nebo sporných otázek sociologické teorie osobnosti (stadia a mechanismy utváření osobnosti a jejího postupného sebeuvědomování v procesu ontogenéze, vliv společenské dělby práce na osobnost, problém odcizení a v závěru otázku všestranného rozvoje osobnosti v komunismu)“ (str. 5). V tomto duchu je též Konova práce koncipována. V první kapitole se zabývá vztahy mezi osobností a společností, ve druhé analyzuje proces přetváření člověka v osobnost; třetí kapitola je věnována úloze osobnosti v dějinách společnosti, a to se zvláštěním zřetelem k postavení a rolím osobnosti ve společnosti kapitalistické. Závěrečná čtvrtá kapitola pak rozvíjí problematiku všestranného rozvoje osobnosti v komunismu.

Ústředním a velmi cenným podtextem této náročné a rozsáhlé tematiky je převládající, na základě soudobé vědy provedený důkaz, že se odpůrci marxismu-leninismu marně snaží podsunout marxistickému pojetí světa údajné opomíjení osobnosti, její úlohy, specifičnosti její problematiky a zprostředkovanosti jejích vztahů ke společnosti. Z celé práce naopak vyplývá jednoznačný závěr, že teprve marxistický tvůrčí přístup dovoluje nejen komplexní teoretický rozbor problematiky osobnosti, ale že touto cestou se marxistická teorie navíc podílí na praktické přeměně lidského světa tak, aby právě zaručoval všestranný rozvoj osobnosti socialistického člověka a aby teoreticky odmítl a prakticky překonal ideologické konstrukce a praktické deformace osobnosti člověka za kapitalismu.

I. S. Kon tím spojuje široký rozhled a znalost soudobých sociologických teorií s principiálním marxisticko-leninským přístupem a s kritikou jak buržoazní teorie, tak i praxe kapitalistických zemí. Zároveň se v jeho práci uplatňují poznatky široké škály soudobých sovětských psychologických a sociologických výzkumů, které ilustrují výrazné úspěchy a dynamický rozvoj soudobé sovětské sociologie a společenskovo-vedního bádání vůbec.

Autor se přitom nevyhýbá ani těm nejvíce diskutovaným otázkám, jako je např. marxistická interpretace pojmu sociální role, Freudovo pojetí osobnosti, problém tzv. sexuální revoluce v kapitalismu, otázky „masové kultury“ i problémy pozitivního řešení problematiky osobnosti v podmínkách komunismu. Kritická část Konovy práce je založena zejména na myšlence, že kapitalismus — v rozporu s prohlášeními jeho ideologů a apologetů — vede k depersonalizaci, ke ztrátě osobnosti, k ocluzení a k systematickému omezování jejího všestranného rozvoje. Proti tomu je v knize postavena teorie a praxe komunismu. „Komunistická společnost je hluboce zainteresována na rozvoji individuality. Na druhé straně není ale všestranný rozvoj osobnosti ničím jiným než rozvojem jejích sociálních vztahů. Ne návrat k nerozčleněné celistvosti

prvobytného člověka a také ne zúžení osobnosti na jednu sociální roli, nýbrž harmonické spojení různých rolí a druhů činnosti na základě individuálních sklonů — to je cíl komunistické společnosti“ (str. 290—291).

Preklad Konovy práce je hodnotným edičním činem, který otevírá pohled na tvůrčí badatelskou činnost soudobé sovětské sociologie a významnou měrou přispívá i k rozvoji marxistické sociologie u nás, k ujasnění jejich teoretických a praktických úkolů.

Jaroslav Střítecký

P. P. MASLOV: STATISTIKA V SOCIOLOGII

(*Statistika, Moskva 1971*)

Mezi metodami a technikami konkrétních sociologických výzkumů má význačné místo statistika. Kolem vztahu sociologie a statistiky se stále vedou diskuse. Je to zcela pochopitelné. Teoretická matematická statistika se opírá o teorii pravděpodobnosti, aplikace našly široké uplatnění v přírodních vědách a v ekonomii. Zůstává však otevřená otázka mezi nosností statistických postupů pro poznání sociální reality.

Maslovova kniha řeší široký okruh otázek a současně zasahuje hluboko k podstatě problému. Její text vznikl důkladným přepracováním a doplněním dříve vydané knihy „Sociologija i statistika“.¹ Srovnáme-li recenzovanou publikaci např. s prací L. A. Bajdeldinova² z roku 1965, je vidět značný pokrok. Sovětská sociologie shromáždila za tuto krátkou dobu mnoho zkušeností z výzkumné práce, ale pokročila i teoretická analýza. U Maslova vychází pochopitelně z týchž principů marxismu-leninismu, ale je konkrétnější, bezprostředně spojená s aplikacemi.

Již v první kapitole Maslov vyslovuje své stanovisko ke klíčové otázce, když jasně odlišuje náhodnost ve smyslu přírodních věd a věd o společnosti: „Hovoříme-li o náhodném charakteru změn v oblasti společenských jevů, máme na zřeteli nepodstatnost těchto změn vzhledem k vedoucí tendenci (vnitřní nutnosti), ale ne ve smyslu odchylek od matematického očekávání. To jsou zásadně různé věci: ke společenským jevům nelze přistupovat z pozice teorie pravděpodobnosti“ (str. 12). Společenské náhodné jevy jsou sice individuálně rozlišeny a jejich odchylky jsou nepodstatné z hlediska nutné tendence, jsou však motivovány, determinovány (str. 29). U jednotlivých událostí společenského života přítomny hlavní znaky stochasticky adekvátně popsatelných jevů, nezávislost a zvláště rovná možnost nastoupení. Motivovanost odchylek podtrhuje ve společenských vědách nutnost priority teorie před výzkumem. Výběr objektu a metod zkoumání i formulace závěrů vždy souvisí se světovým názorem výzkumníka (str. 21).

Ústředním problémem knihy je tedy otázka: jsou sociologické hromadné jevy natolik izomorfní s přírodními hromadnými jevy, aby je bylo možno studovat týmiž statickými metodami? Maslovova odpověď je jednoznačná. Má-li náhodnost v přírodě jinou podstatu než náhodnost ve společnosti, musí být i jiná metoda. Experimentální (stochastická, variační) statistika přírodních věd se liší od sociálně ekonomické statistiky, která předpokládá determinované odchylky. Tím se nepopírá materiální jednota světa, ani nevytváří umělá propast mezi přírodou a společností. Nástroj, který je adekvátní pro jednodušší formy pohybu hmoty, může být použit pro složitější formy jen s výhradou, že přináší simplifikující výsledky. Používali-li někteří vědci postupy vhodné pro techniku a přírodu i při studiu společnosti bez vědomí nutné opatrnosti, je zde nebezpečí mechanistického zkreslení (str. 91). Využití experimentální statistiky je zcela na místě tam, kde je studován člověk jako biologický objekt.

Chápat variabilitu sociálních jevů jako stochastickou náhodnost je možné také při modelování. Model pak není mechanickým analogem, ale pomyslnou abstrakcí, pro niž jsou formulovány zákony pohybu. Metody matematické statistiky, i když byly vyvinuty pro stochastické procesy, je možno používat i v sociologii, nesmí se jim však dávat pravděpodobnostní výklad. Zhodnocení výsledků nemůže být nikdy založeno na statistických kritériích (str. 101).

Pro naši sociologii jsou velmi zajímavé úvahy o matematickém modelování. „Modelování je metoda zprostředkovaného poznání děje pomocí uměle zkonstruovaných nebo přirozených systémů, schopných v určitých vztazích zastoupit poznávaný objekt; ... formální matematické vyčíslení se všemi pojmy a axiomy se přiřazuje k mate-